

מסכת מכות

פרק ראשון 'כיצד העדים'

מכות דף ב'

משנה

כיצד העדים נעשים זוממים? עדים שבאו לבית הדין ואמרו 'מעידים אנו על כהן פלוני, שהוא בן גרושה או בן חלוצה', שראו את אמו מתגרשת קודם שנולד והרי הוא חלל ופסול, אם הוזמו והם כהנים, אין אומרים יעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו, לקיים בו כאשר זמם, אלא לוקה ארבעים. וכן אם אמרו 'מעידים אנו באיש פלוני שהוא חייב לגלות', שהרג את הנפש בשוגג, אין אומרים יגלה זה תחתיו, אלא לוקה ארבעים.

גמרא

שואלת הגמרא, מדוע אומרת המשנה, כיצד העדים נעשים זוממים, הרי במקרה המדובר לא מקימים בהם כאשר זמם, ואם כן היתה המשנה צריכה לומר, 'כיצד אין העדים נעשים זוממים?' ועוד, מדוע שואלת המשנה כיצד נעשים זוממים, הרי במשנה לקמן² מבארת את אופן דין זוממים, ששנינו, אבל אמרו להם המזימים, 'היאך אתם מעידים, שהרי באותו היום אתם הייתם עמנו במקום פלוני', הרי אלו זוממים³⁴?

זוממים שלא מתקיימת בהם "כאשר זמם" כפי שרצו לחייב בסוף מסכת סנהדרין, ושם נאמר, כל הזוממים מקדימים לאותה מיתה שהם רצו לחייב את הנידון⁵, חוץ מזוממי בת כהן נשואה ובוועלה, שנענשים במיתה אחרת ממה שרצו לחייבה, שהיא בשריפה והם בחנק. ועל כך אומר כאן התנא, ששם נשתנו במקצת מדין הזמה, ויש עוד עדים זוממים אחרים, שאין עושין בהן דין הזמה כל עיקר, אלא מלקות ארבעים. ועל זה מפרש כיצד נעשים זוממים אותן העדים שאין מקיימים בהן דין הזמה.

1 כתבו התוס' שמדובר כשהיה רגליים לדבר, שהוא שוגג. או שכשהעידו הוא שתק, ולכן לא יכול כעת לטעון מזיד הייתי, ונחשב שחייבוהו גלות.

2 דף ה.

3 כתבו התוס', שאע"פ שאינם מקבלים את העונש שזממו לנידון, אין לפסול את עדותם, ככל עדות שאי אתה יכול להזימה, כיוון שמקבלים מלקות, או שדין כאשר זמם לא נאמר כלל לגבי כזו עדות.

4 בגמרא יש גירסא, להוסיף מכלל דאלו אין זוממים, אך כתב המהר"ם שרש"י ותוס' לא גרסוה.

5 כלומר אין להם לצפות מיתה אחרת, רש"י. אבל תוס' כתבו, שהכוונה שהעדיפות היא שיומתו באותה מיתה שזממו, אך כשאין אפשרות יומתו במיתה אחרת.

מבררת הגמרא, מהיכן המקור לדין זה, אמר רבי יהושע בן לוי, שלומדים זאת מהפסוק 'וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם', לו ולא לזרעו. ואם תעשהו חלל והוא כהן, פסלת את זרעו לעולם⁶. שואלת הגמרא, אם כן שיפסלו רק העדים ולא זרעם? מתרצת הגמרא, שאם לא ייפסל זרעו, לא מתקיים בכך כאשר זמם לעשות, כיוון שהוא זמם לפסול את הנדון ואת זרעו.

אין דורשים קל וחומר לפסור בעדים זוממים
בר פדא אומר, שלומדים זאת בקל וחומר, ומה המזחלל אינו מתחלל, כהן הנושא את הגרושה שמחלל את זרעו, אין הוא עצמו מתחלל מן הכהונה. הבא לחלל ולא חילל, עד זומם שרצה לחלל ולא קיבלו את עדותו, אינו דין שלא יתחלל. הקשה עליו רבינא, אם באת לדרוש קל וחומר זה בעדים זוממים, בטלת תורת עדים זוממים⁷. כיוון שאפשר לדרוש, ומה הסוקל אינו נסקל, עדים שהעידו על פלוני שחייב סקילה וסקלוהו⁸ אם הוזמו לאחר מכן אינם נסקלים⁹, הבא לסקול ולא סקל, עדים שהעידו לחייב את פלוני בסקילה והוזמו לפני שהרגו את הנידון בסקילה, אינו דין שלא יסקלו! לכן מסיקה הגמרא, שצריך לומר כרבי יהושע בן לוי.

למדנו במשנה, שאף עדים שהעידו על איש פלוני שחייב גלות אם הוזמו לוקים ולא גולים. ואמר ריש לקיש, לומדים זאת מהכתוב "הוא יָנוּס אֶל אֶחָת הָעָרִים", הוא ולא זוממים.

מזיד שהרג אינו גולה כדי שלא יהיה לו כפרה
רבי יוחנן אמר, לומדים זאת בקל וחומר, ומה ההורג שעשה מעשה אם עשאו במזיד אינו גולה, ואפילו בזמן שאינו נהרג, כגון במזיד בלא התראה, הם שלא עשו מעשה אלא דיבור ועוד שהעידו במזיד, אינו דין שלא יגלו על המזיד. שואלת הגמרא, סברא זו דווקא נותנת להם חובת גלות, כיוון שיש לומר שהטעם שההורג שעשה מעשה, אם במזיד עשאו אינו גולה, הוא כדי שלא תהיה לו כפרה, אבל הם שלא עשו מעשה, עוונם קל משלו, ובמזיד גם יגלו כדי שתהיה להם כפרה? לכן מסיקה הגמרא, שיש ללמוד כדברי ריש לקיש.

המקור לחיוב מלקות בעדים זוממים
אמר עולא, רמז לעדים זוממים מן התורה מניין? שואלת הגמרא, מדוע צריך רמז הרי נאמר במפורש 'וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם'. עונה הגמרא, שכוונתו לסוג עדים זוממים שאין ענשם כפי שרצו לחייב בעדותם אלא לוקים, כגון עדי בן גרושה, או עדי גלות? עונה

6 ובמקום שמעידים על אדם שהוא מצרי שני אף שזרעו לא נפסל, אשתו נפסלת, וילקו כיוון שדורשים לו ולא לאשתו. תוס'.

7 עמוד ב'.

8 כ' פ' רש"י. אבל ר"ת מפרש, שהכוונה לרוצח שסקל את חברו, שדינו בסייף, אע"פ שהוא הרג בסקילה. תוס'.

9 כדאמרינן בפרקין (דף ה:): הרגו אין נהרגין, דכתיב "כאשר זמם" ולא "כאשר עשה".

הגמרא, שנאמר: "וְהַצְדִּיקוּ אֶת הַצְדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הָרָשָׁע", וההמשך הוא "וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹתֵת הָרָשָׁע", ולכאורה מהו הסבר הכתוב, אם והצדיקו והרשיעו הכוונה לדיינים, וצדיק ורשע לבעלי דין, היה מספיק לכתוב "כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והיה אם בן הכות" ולמה הזכרה כאן צדקת צדיק, וכי כל מקום שהצדיקו בית דין את הזכאי, וחייבו את החייב יש מלקות? אלא חייבים אנו לומר, שכוונת התורה שאם עדים הרשיעו את הצדיק, ובאו עדים אחרים והצדיקו את הנדון ואמרו שהוא צדיק, אם אינו יכול לקיים דין הזמה גמורה, כגון בעדי בן גרושה או גלות, יקיימו הזמה זו במלקות והפילו השופט והכהו.

שואלת הגמרא, והרי אפשר ללומדו ממה שנאמר: "לֹא תַעֲנֶה בְרַעַךְ עַד שִׁקְרָהּ", וכל עונשי לאוין מלקות, אלא אם כן פורש בו עונש אחר, וכאן שאינו יכול לענשן בעונש הכתוב בהן ילקו? מבארת הגמרא, כיוון שהאיסור של "לא תענה" אין בו מעשה ואין לוקין עליו, לכן הוצרכו למצוא לימוד אחר.

ארבעה דברים נאמרו תנו רבנן, ארבעה דברים נאמרו בעדים זוממים: 1. אין נעשים בן גרושה ובן חלוצה, 2. אין גולין לערי מקלט, 3. אין משלמין כופר אם העידו בשור המועד שהרג את האדם, 4. ואין נמכרין בעבד עברי אם העידו על פלוני שגנב ואין לו מה לשלם. משום רבי עקיבא אמרו, אף אין משלמין על פי עצמן, אם הוזמו בבית דין, ולא הספיק בעל דין להעמידם בדין על הזמתן עד שברחו, ובאו בבית דין אחר, והודו שהוזמו בבית דין פלוני. ומבארת הגמרא, הטעם שאין נעשים בן גרושה ובן חלוצה, ואין גולין לערי מקלט, הוסבר קודם בתחילת הסוגיא. והטעם שאין משלמים את הכופר, משום שחכמים סוברים ש'כופרא כפרה' לכפר על זה שהרג שורו את האדם, והם לא בני כפרה כיוון ששורם לא הרג אדם.

מיהו הסובר מבררת הגמרא, מיהו התנא הסובר שכופרא כפרה. אמר רב חסדא, התנא שסובר כן הוא רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה, ששנינו, נאמר: "וְיָנִתָּן פְּדִיִּין נַפְשׁוֹ" מכאן שהבעלים של השור משלמים לפי שווי דמי הניזק. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר, משלם כשווי דמי המזיק. ולכאורה מחלוקתם היא, האם כופר ממון דהיינו תשלום על שהזיק גופו של זה, ונתחייב ליורשיו דמי ההרוג. או שכופרא כפרה לכפר על עצמו, שחייב מיתה בידי שמים, ולפיכך יתן דמי עצמו. אמר רב פפא, אין מכאן ראיה, שיתכן והכל מודים שכופרא כפרה, ונחלקו האם מתכפר בתשלום דמי הניזק או המזיק.

אומרת הגמרא שטעמו של רבי ישמעאל מובן, שכיון וכופרא כפרה, צריך לתת דמי עצמו. אבל מהו טעמם של חכמים? ואומרת שלמדו זאת בגזירה שווה, "עָלָיו" "עָלָיו" מהנוגף אשה הרה לכופר. מה שם שמים לפי הניזק, שמשלם דמי וולדות

שנזוקו, אף כאן בניזוק. ורבי ישמעאל לא למד משם, כיוון שכתוב בכופר, "וְנָתַן פְּדִיָּן נַפְשׁוֹ", והכוונה לנפשו של נותן הכופר. ורבנן מפרשים שכוונת התורה לומר שהכופר ודאי פדיון נפשו ש'כופרא כפרה', אך השומא היא לפי הניזוק ובכך יהיה למזיק פדיון לנפשו.

אין עדים זוממים נמכרים הגמרא הביאה קודם, שעדים זוממים אין נמכרים כעבד עברי. סבר רב המנונא לומר, שכל זה רק כשהעידו על

פלוגי שגנב ויש לו כסף לשלם, וכיון שלא רצו שיימכר גם הם לא נמכרים אף אם אין להם לשלם. אבל אם העידו על מי שאין לו לשלם ואלמלא הוזמו היה נמכר, אף אם להם יש לשלם ימכרו. שואלת הגמרא, ומדוע אינם יכולים לומר, 'אילו לך היה לא היית נמכר, ולכן אנו שיש לנו לא נמכר'? אלא סבר רב המנונא, שרק במקום שיש לו או להם לשלם לא ימכרו, אבל במקום שלשניהם אין לשלם, יימכרו. שאלו רבא, הרי נאמר: "וְנִמְכַּר בְּגִנְבָתוֹ", ויש לדרוש מכאן בגנבתו ולא בזממו, ומכאן שאין נמכרים כלל.

תשלום עדים זוממים מבררת הגמרא, מה טעמו של רבי עקיבא, שאומר אף אין משלמים על פי עצמן. ואמרת, שסבר שתשלום הזוממים הוא

קנס, וקנס אין משלם על פי עצמו¹⁰. אמר רבה, הראיה שכפל הוא קנס, שהרי המעידים על אדם שהרג את הנפש, לא עשו מעשה ולא נהרג אדם על פיהם, ונהרגים ומשלמין ממון. ורב נחמן הוכיח זאת מכך שהממון נשאר ביד בעלים, ובכל זאת הם משלמים. ומבארת הגמרא שלמעשה אומרים את אותו הדבר, שלא נעשה מעשה, שעדיין לא שילם, אלא שנגמר דינו לשלם. ולכן יש לומר, וכן אמר רב נחמן.

10 לפי שנאמר בדין כפל "אשר ירשיעון אלהים" פרט למרשיע את עצמו. רש"י.